

Konference “Mājokļu pieejamība ģimenēm ar bērniem”

2021. gada 15.-16. aprīlī

Tiesībsargs Juris Jansons

Labdien, cienījamās dāmas un godātie kungi!

Man ir liels atklāt šīs dienas konferenci, kas veltīta tik nozīmīgam jautājumam – tiesībām uz mājokli un mājokļa pieejamībai.

Mājoklim ir ļoti liela nozīme cilvēka dzīvē, to var uzskatīt par vienu no svarīgākajām cilvēka pamatvajadzībām. Tam ir cieša saikne ar personas fiziskās un psihiskās veselības stāvokli, drošību, cieņu un attīstību. To ir atzinušas arī vairākās starptautiskās cilvēktiesību organizācijas, nostiprinot tiesības uz mājokli cilvēktiesību dokumentos.

ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, sniedzot skaidrojumu par tiesībām uz atbilstošu mājokli, norādīja, ka šīs tiesības nedrīkst tulkot sašaurināti, uzskatot, ka tas ir tikai jumts virs galvas. Tiesības uz mājokli nozīmē tiesības dzīvot drošībā, mierā un cieņā.

Tiesību uz mājokli minimālo standartu veido 7 pamatelementi. Personām ir jābūt garantētai tiesiskai aizsardzībai pret piespiedu izlikšanu, mājoklim ir jābūt derīgam dzīvošanai, ar pieeju pakalpojumiem un infrastruktūrai, bet mājokļa izdevumiem – samērīgiem ar ienākumu līmeni. Valsts pienākums ir sniegt atbalstu personām, kuras nespēj sev nodrošināt atbilstošu mājokli ienākumu dēļ. Mājoklim jābūt pieejamam dažādām mazaizsargātām personu grupām. Šo personu īpašās vajadzības jāparedz gan valsts normatīvajos aktos, gan mājokļu politikā. Mājoklim ir jāatrodas vietā, kas nodrošina pieeju darba vietai, veselības aprūpes iestādēm, skolām, bērnu iestādēm u.tml., kā arī – mājokļu politikai ir jāatspoguļo savdabība un kultūras tradīciju daudzveidība.

Latvija kopš neatkarības atjaunošanas atzinusi sev par juridiski saistošiem virkni starptautisko cilvēktiesību dokumentu, kas nosaka tiesības uz atbilstošu mājokli. Latvija pievienojās arī Pārskatītajai Eiropas Sociālajai hartai, kurā noteiktas tiesības uz pienācīgu mājokli. Tomēr saskaņā ar izdarītajām atrunām, daži punkti diemžēl nav saistoši Latvijai, proti, bezpajumtniecības novēršana un samazināšana, kā arī mājokļu cenu pieejamība.

Jāatzīmē, ka Latvijas Republikas Satversmē nav skaidri noteiktas tiesības uz mājokli, tomēr valsts garantijas šo tiesību nodrošināšanā izriet no vairākiem citiem tās pantiem. Tiesības uz mājokli tiek ietvertas vairākos tiesību aktos.

Piemēram, bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka ikviena bērna tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina viņa pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte, kā arī bērnam ir jābūt nodrošinātai pastāvīgai dzīvesvietai. Tātad atbilstošs mājoklis ir viens no nosacījumiem

bērna tiesību uz attīstību nodrošināšanai. Diemžēl neviens normatīvais akts nenosaka nedz minimālās dzīvojamās platības prasības, nedz mājokļa labiekārtojuma līmeni. Daudzas mājsaimniecības joprojām dzīvo pārapdzīvotos dzīvokļos un mājokļos ar zemu labiekārtojuma līmeni. Valstij ir pienākums sniegt palīdzību ģimenei bērna tiesību nodrošināšanā, ja tās bērnam nevar nodrošināt viņa likumiskie pārstāvji.

Nav noslēpums, ka Latvijā nepietiekamais ienākumu līmenis aizskar personu tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni un daudzi cilvēki nav spējīgi ar saviem ienākumiem apmierināt savas pamatvajadzības: sagādāt iztiku, pienācīgi rūpēties par veselību, segt maksājumus par dzīvokli. Šiem cilvēkiem ir sarežģīti patstāvīgi nodrošināt sev mājokli. Vislielākajam nabadzības riskam ir pakļautas tieši ģimenes ar bērniem, īpaši daudzbērnu ģimenes un ģimenes, kurās ir tikai viens vecāks, cilvēki ar invaliditāti, kā arī vecākā gadagājuma iedzīvotāji.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.pantā ir noteikts pašvaldības pienākums palīdzēt ģimenei, it īpaši daudzbērnu ģimenei, kā arī sniegt palīdzību trūcīgām ģimenēm dzīvokļa meklējumos. Viens no pašvaldības palīdzības veidiem ir pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšana, kuru galvenokārt var saņemt krīzes situācijā nonākušas maznodrošinātas un sociāli mazaizsargātas personas, piemēram, maznodrošinātas ģimenes ar bērniem. Tomēr ne vienmēr, kad persona atzīta par tiesīgu saņemt palīdzību, pašvaldības dzīvoklis tiek izīrēts uzreiz. Tas skaidrojams ar nepietiekamo pašvaldību īres dzīvokļu daudzumu. Ņemot vērā nepietiekamo brīvo pašvaldību dzīvojamo fondu, līdz pašvaldības dzīvokļa izīrēšanai personām nereti ir jāgaida gadiem.

Ikvienai dzīvojamai telpai, kas tiek izīrēta palīdzības ietvaros, jābūt dzīvošanai derīgai. Likumā noteikts, ka dzīvošanai derīgai dzīvojamai telpai ir jābūt apgaismojamai, apkurināmai telpai, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam, un tai jāatbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

Latvijas Republikā jau ilgu laiku nav izdoti atsevišķi noteikumi, kas reglamentētu būvniecības un higiēnas prasības dzīvojamās telpās, līdz ar to katra pašvaldība šīs prasības interpretē pēc sava ieskata. Arī citus likumā noteiktos kritērijus par dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu pašvaldības var interpretēt dažādi, kas konstatēts arī tiesībsarga darbā. Piemēram, ja Ekonomikas ministrijas ieskatā ar kritēriju „apgaismojama” ir saprotama iespēja dzīvojamā telpā lietot elektroenerģiju, tad vārdu „apgaismojams” var tulkot arī kā „nodrošināts ar dienasgaismu”, t.i., bez elektroenerģijas padeves.

Tiesību uz mājokli nodrošināšanas jautājums ir aktuāls Latvijā jau vairākus gadus. Diemžēl līdz šim valsts atbalstu mājokļu pieejamībai var saņemt tikai neliela daļa no mazaizsargātajām mājsaimniecībām un mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem, kā arī atbalsta līmenis ir ierobežots. Pašvaldības īres mājokļi un dzīvokļa pabalsti ir galvenie atbalsta instrumenti cilvēkiem ar viszemākajiem ienākumiem. Valsts piedāvā hipotekārā kredīta garantijas ģimenēm ar bērniem un jaunajiem speciālistiem, kas ir jaunāki par 35 gadiem. Taču šo atbalstu pārsvarā var izmantot mājsaimniecības ar augstākiem ienākumiem Rīgas reģionā.

Tādējādi esošais atbalsts mājokļu jomā nav pieejams lielai daļai mājsaimniecību, kas ir pārāk turīgas, lai saņemtu pašvaldības mājokli vai dzīvokļa pabalstu, bet kuru ienākumi nav pietiekami, lai tās varētu saņemt hipotekāro kredītu. Tādēļ tuvākajā laikā mājokļu jomā valstij vēl ir daudz darāmā – ir jānodrošina pietiekams pašvaldības dzīvojamo telpu daudzums, lai uzlabotu mājokļu pieejamību ģimenēm ar zemiem ienākumiem, jānodrošina, ka nepieciešamā palīdzība mazāk aizsargātajām personu kategorijām tiek sniegta savlaicīgi, jāizstrādā vienota pieeja un minimālās prasības, kā arī jāpilnveido tiesiskais regulējums.

Savukārt es, pildot savus tiesībsarga pienākumus, apņemos turpināt veicināt to, lai tiktu ievērotas iedzīvotāju tiesības uz mājokli.

Godājamie konferences dalībnieki, es novēlu Jums labu un vērtīgām atziņām piepildītu tikšanos, palīdzot risināt mūsu kopējos uzdevumus!